

УДК 351.851

О. М. Дуброва,
к. пед. н., доцент, докторант, Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-8150-1215
Л. О. Шпак,
д. е. н., професор кафедри державного управління,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-0472-878X

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.13—14.51

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА МАСОВОСТІ ОНЛАЙН ОСВІТИ

O. Dubrova,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Doctoral candidate, Interregional Academy of Personnel Management
L. Shpak,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Public Administration,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
of Taras Shevchenko Kyiv National University

PATTERNS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT TRENDS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF TRANSNATIONALIZATION AND MASS ONLINE EDUCATION

У статті дістали подальшого розвитку закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу з виділенням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін, що відбуваються: розвиток транснаціональної освіти (єдиних міжнародні стандарти, інтернаціоналізація навчальних програм, віртуальна мобільність, цифрове навчання, франчайзинг, міжнародна конкуренція); розвиток онлайн освіти (онлайн доступ до освітніх програм, масові відкриті онлайн курси); розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі (формування великих інтеграційних структур університетської освіти на національному, регіональному та міжнародному рівнях).

Встановлено, що значні зміни відбулися під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації, і академічному співтовариству потрібно вирішувати питання єдиних міжнародних стандартів, інтернаціоналізації навчальних програм, віртуальної мобільності, цифрового навчання, франчайзингу, а також міжнародної конкуренції. Інтернаціоналізація перетворилася на важливий чинник розвитку вищої освіти XXI століття, а процеси інтернаціоналізації відрізняються не лише високим рівнем складності, а й різноманітним прояву.

Визначено, що онлайн-доступ до освітніх програм найкращих університетів покращують шанси працевлаштування та кар'єрного зростання. Участь елітних університетів у проєктах онлайн-освіти, підтримка цих проєктів великими виробничими компаніями, є очевидним свідченням того, що онлайн навчання перетворюється на важливу частину майбутньої вищої освіти. Дослідники, зайняті проблемами розвитку вищої освіти у світі характеризують цей феномен стрімкого входження на ринок освітніх послуг платформ, що реалізують масові відкриті онлайн курси, як "демократизацію вищої освіти".

Міжнародними організаціями та урядами різних країн всіляко заохочується створення інститутів міжнародної взаємодії установ вищої освіти, здатних забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому освітньому просторі вишів, які не мають ознак особливого статусу. Внаслідок такої взаємодії з'являються міжнародні консорціуми університетів, яким зусиллями ЗВО різних країн вдається вирішення складних завдань, що стоять перед світовою академічною спільнотою. Оскільки розвиток глобальної мережі вищої освіти несе за собою загрозу не лише посилення процесів "викачування" талантів, а й повної втрати ідентичності національних систем вищої освіти, то держави продовжуватимуть усіляко підтримувати процеси інтеграції в національних системах вищої освіти.

The article further developed the patterns of development of higher education in the national systems of the world, highlighting the main ones that have a significant impact on the processes of changes taking place: the development of transnational education (unified international standards, internationalization of educational programs, virtual mobility, digital learning, franchising, international competition); development of online education (online access to educational programs, mass open online courses); development of integration and formation of the hierarchy of higher education institutions in the world educational space (formation of large integration structures of university education at the national, regional and international levels). It is established that significant changes have taken place under the influence of globalization and internationalization processes, and the academic community needs to address the issues of uniform international standards, internationalization of educational programs, virtual mobility, digital learning, franchising, as well as international competition.

Internationalization has become an important factor in the development of higher education in the 21st century, and the processes of internationalization are distinguished not only by a high level of complexity, but also by a variety of manifestations. It was determined that online access to educational programs of the best universities improves the chances of employment and career growth. The participation of elite universities in online education projects, the support of these projects by large manufacturing companies, is a clear indication that online learning is becoming an important part of future higher education. Researchers concerned with the development of higher education in the world characterize this phenomenon of the rapid entry into the educational services market of platforms implementing mass open online courses as "democratization of higher education."

Modern information technologies and information search tools determine new models of behavior of higher education organizations around the world, form a special sign system or a special language, which is the interaction of the parties involved in the process of providing educational services. Big business is paying more attention to successful educational platforms.

Business enterprises are extremely interested in scientific developments aimed at attracting innovations to production and actively finance research. But the introduction of scientific developments requires constant updating of the knowledge of both the employees of the developing companies and the companies that buy these new products. With the emergence of platforms, businesses have the opportunity to successfully implement educational programs aimed at constant updating of knowledge, including for the working population. As a result, joint educational programs are being implemented, which are beneficial to both educational platforms and enterprises developing innovations.

Such cooperation leads to the advancement of new technologies throughout the world. International organizations and governments of various countries encourage the creation of institutes of international interaction of institutions of higher education capable of ensuring high competitiveness in the world educational space of higher education institutions that do not have signs of a special status. As a result of such interaction, international consortia of universities appear, which, thanks to the efforts of higher education institutions of different countries, manage to solve complex tasks facing the world academic community.

Since the development of the global network of higher education carries with it the threat not only of strengthening the processes of "pumping out" of talents, but also of the complete loss of identity of national systems of higher education, the states will continue to support the processes of integration in national systems of higher education in every possible way.

Ключові слова: Вища освіта, економіка знань, закономірності функціонування, онлайн освіта, тенденції розвитку.

Key words: igher education, knowledge economy, patterns of functioning, online education, development trends.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Отримати повноцінне уявлення про тенденції та особливості розвитку вищої освіти у світі так само не просто, як і поєднати для зіставлення відомості про існуючі в різних регіонах світу дослідницькі центри/інститути та освітні програми у сфері вищої освіти [1]. Вища освіта в національних системах світу розвинена неоднаково, і дослідження цієї теми характеризуються великою панорамою. Разом з тим існують особливі закономірності, які не можуть не впливати на розвиток університетів усього світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти функціонування та тенденції розвитку вищої освіти в економіці знань опрацьовано у працях П. Альтбаха, Б. Кларка, К. Мока, Дж. Найта, Д. Проктора, Х. Хантера та інших науковців. Попри значну кількість наукових розвідок щодо розвитку вищої освіти в економіці знань зазначеної наукової проблематики у контексті електронізації залишаються наразі найменш вивченими та потребують подальшого опрацювання та дослідження.

Таблиця 1. Моделі транскордонної освіти

Модель	Характеристики моделі
1. Подвійні дипломи	- програма академічного обміну, що дозволяє одночасно з дипломом країни отримати диплом вищого навчального закладу країни А, визнані і тим і іншим учасником освітнього процесу.
2. Твінінг	- освітня програма від початку до кінця реалізуються у ЗВО країни Б за програмою ЗВО країни А без виїзду в країну розташування головного навчального закладу. Ця модель означає три роки навчання в країні Б із присвоєнням кваліфікації ЗВО країни А в головному ЗВО.
3. Стандартизація вимірювання результатів навчання	- взаємодія між ЗВО різних країн на основі єдиної системи вимірювання результатів навчання. Студентам надається можливість отримати залікові одиниці (кредити) за курсом/програмою, які пропонують ЗВО, що співпрацюють, без присудження кваліфікації. Однакова система виміру дозволяє порівнювати і приймати освітні результати студента, які він отримав у іншому університеті, іншій країні.
4. Валідація	- підтвердження, що присвоєсна споживачеві послуг кваліфікація в країні А відповідає вимогам і може бути визнана країною Б
5. Франшиза	- ЗВО країни А (френчайзер) уповноважує ЗВО країни Б (френ-чайзі) реалізовувати в країні Б освітні послуги на основі договору франшизи відповідно до національних правил країни Б. Договір містить зобов'язання обох сторін щодо реалізації освітніх послуг, управління процесом навчання та розподілу прибутку. Кваліфікація присуджується вишом країни А.А.
6. Дистанційне навчання з використанням он-лайн технологій	- реалізація програм навчання або курсів для студентів різних країн ЗВО будь-якої країни дистанційно в режимі онлайн, може підтримуватися методами традиційного навчання «віч-на-віч»

Джерело: складено авторами.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є визначення закономірностей функціонування та тенденцій розвитку вищої освіти в економіці знань у контексті електронізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ми виділили три основні з них, які, на нашу думку, сьогодні мають значний вплив на процеси змін, що відбуваються: розвиток транснаціональної освіти; розвиток онлайн освіти; розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі.

Тенденція 1. Розвиток транснаціональної освіти.

Існує безліч досліджень у галузі вищої освіти, що підтверджують, що академічна мобільність існувала протягом дуже довгого часу. Вчені, знання та студенти переміщалися по всьому світу протягом багатьох століть. Але, наприкінці ХХ століття, цей рух посилюється, і поодинокі випадки академічної мобільності переросли у поширене явище. Починаючи з 2005 року, окремі країни у якості однією зі стратегічних цілей національного розвитку обирають експорт освітніх послуг.

Прийнято вважати, що такі зміни відбулися під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації, і академічному співтовариству потрібно вирішувати питання єдиних міжнародних стандартів, інтернаціоналізації навчальних програм, віртуальної мобільності, цифрового навчання, франчайзингу, а також міжнародної конкуренції. Інтернаціоналізація перетворилася на важливий

чинник розвитку вищої освіти ХХІ століття, а процеси інтернаціоналізації відрізняються не лише високим рівнем складності, а й різноманітним проявом. Існують, однак, спірні питання щодо використання понять "глобалізація", "інтернаціоналізація" та "транскордонна освіта".

Транскордонну освіту іноді замінюють поняттям "інтернаціоналізація", а поняття "глобалізація" часто використовують як рівнозначне поняття "інтернаціоналізація". Глобалізація описується як процес, який посилює потоки людей, культурних і національних цінностей, ідей, знань, технологій та капіталу через кордони і призводить до більш взаємопов'язаного та взаємозалежного світу [2].

Глобалізація впливає на кожну країну по-різному і може мати як позитивні, так і негативні наслідки залежно від національних особливостей, історії, традицій, культури, пріоритетів і ресурсів. Освіта є одним із секторів, на які впливає глобалізація зі зростанням транскордонної освіти, яка розглядається як один із безпосередніх результатів глобалізації.

Інтернаціоналізація вищої освіти є частиною процесів глобалізації та описується як процес інтеграції міжнародного, міжкультурного обміну у глобальному вимірі для реалізації цілей та функцій вищої освіти — викладання, наукових досліджень, виховання. Інтернаціоналізація включає не лише транскордонний обмін, але також міжнародні проекти, інституційні угоди у сфері вищої освіти, національні та міжкультурні аспекти викладацької діяльності та навчання,

інтеграцію навчальних планів, розвиток міжнародного співробітництва в галузі виховання шляхом створення студентських об'єднань, спортивних спілок [3]. Процеси інтернаціоналізації вищої освіти розвиваються шляхом міжнародної регіональної та інституціональної інтеграції.

У центрі уваги транскордонної освіти — рух усіх учасників науково-освітнього процесу: студентів, викладачів та вчених, а також освітніх та дослідницьких проектів, провайдерів, навчальних програм та послуг, що перетинають юридично встановлені державні кордони. Транскордонна освіта є складовою інтернаціоналізації та частиною проектів глобального міжнародного співробітництва в галузі розвитку вищої освіти, програм академічних обмінів та комерційних ініціатив [4].

Транскордонна освіта довгі роки служила цілям розвитку вищої освіти на принципах взаємовигідного співробітництва між ЗВО різних країн шляхом обміну студентів та викладачів, створення філій установ вищої освіти на територіях інших держав. Розвиток транскордонної освіти поступово переходить від моделі співробітництва та моделі партнерства до більш складної моделі конкурентоспроможності, а набір іноземних студентів перетворився на масштабний бізнес. Зі зростанням міжнародної конкуренції у вищій освіті, приходом на ринок освітніх послуг платформних МВОК (масові відкриті онлайн курси), розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, посиленням міжнародного співробітництва, транскордонна освіта набуває додаткового розвитку.

В результаті з'явилися нові моделі реалізації транскордонної освіти, складніші і досконаліші, і як очікується, цей процес тільки розвиватиметься. Сучасними дослідниками обговорюються шість моделей транскордонної освіти (таблиця 1) [5]. Вища освіта перетворюється на рушійну силу конкурентоспроможності національних економік, стає все більш важливим інструментом державного розвитку. Для деяких країн експорт освітніх послуг стає важливим джерелом формування доходів національних бюджетів.

Лідери багатьох держав обирають політику, спрямовану на посилення присутності національних університетів у світовому освітньому просторі. Вчені та дослідники зайняті розробкою стратегічних планів захоплення світового ринку освітніх послуг. Створюються спеціалізовані служби сприяння експорту освітніх послуг та міжнародної академічної мобільності. Наприклад, у США створено національну асоціацію NAFSA; в Австралії — AVCC; у Франції — Edu France, Egide; Німеччини — DAAD.

Реалізується безліч програм розвитку міжнародної академічної мобільності, які дозволяють освоювати повні освітні програми у ЗВО іншої країни або брати участь в окремих мовних програмах, наприклад, в Європі — програми "Еразмус", "Сократ", "Нордплус". Але стратегічні цілі національних урядів останнім часом спрямовані не лише на стимулювання міжнародної академічної мобільності, але також на обмеження можливостей потенційних учасників як можливої загрози для національних економік. У якості найімовірніших конкурентів на цьому ринку для України розглядаються Польща, Китай, Німеччина, Чехія, Іспанія, Канада, Італія, Австрія, Велика Британія, Франція, Країни АСЕАН [6].

З кожним роком зростає кількість українських випускників, які виявили бажання навчатися за кордоном. За підрахунками експертів така кількість складає від 60 до 70 тисяч і тільки у Польщі — понад 30 тисяч [7].

У 2020 р. в ЗВО України навчалися 76548 іноземних студентів зі 155 країн світу [6]. За кількістю поданих заяв на навчання лідирують іноземні студенти з Індії (23,64%), потім Королівство Марокко (11,54%), Республіка Туркменістан (6,95%), Азербайджанська Республіка (6,05%), Федеративна Республіка Нігерія (5,52%), Китайська Народна Республіка (5,30%), Турецька Республіка (5,22%), Арабська Республіка Єгипет (3,98%), Держава Ізраїль (2,75%), Республіка Узбекистан (2,07%), інші (26,98%) [6].

Очікується, що до 2025 року кількість студентів, які навчаються за межами своїх країн, зросте до 8 мільйонів, і наразі країни активно конкурують за цих студентів [6]. Сполучені Штати Америки залишаються головним напрямом для іноземних студентів, за ними слідує Великобританія [6].

Іноземні студенти не бажають навчатися в Україні у зв'язку з відчуттям підвищеної загрози життю і здоров'ю внаслідок російської збройної агресії та недовірою до якості та "інноваційності" освіти, включаючи можливість дистанційного навчання [6].

Тенденція 2. Розвиток онлайн освіти.

Сучасні інформаційні технології та інструменти пошуку інформації визначають нові моделі поведінки організацій вищої освіти в усьому світі, формують особ-

ливу знакову систему або особливу мову, якою відбувається взаємодія сторін, що беруть участь у процесі надання освітніх послуг.

За оцінкою ЮНЕСКО, станом на 2020 рік понад 1,5 мільярда студентів у 165 країнах не мали можливості відвідувати заняття через COVID-19 [8]. Усе це, а також військова агресія Росії підштовхнуло ЗВО України до переходу на онлайн-навчання. Електронне освітнє середовище як інструмент доступу до необхідної інформації та блоку інтелектуальних послуг перетворюється на необхідний елемент організації діяльності ЗВО. Платформ для відкритих онлайн курсів у світі сьогодні через величезну популярність існує велика кількість. Проте визначними лідерами є такі платформи, як: Coursera, LinkedIn, SkillShare, EDX, Mooc, Udacity, Docebo. В Україні підвищити свою кваліфікацію пропонують також платформи: Портал Дія. Цифрова освіта, Освітній Хаб — EduHub.in.ua, Prometheus, ВУМ online (Відкритий Університет Майдану), EdEra (Education Era), Lingva skills.

У всьому світі студенти вважають, що онлайн-доступ до освітніх програм найкращих університетів покращують шанси працевлаштування та кар'єрного зростання. Участь елітних університетів у проектах онлайн-освіти, підтримка цих проектів великими виробничими компаніями, є очевидним свідченням того, що онлайн-навчання перетворюється на важливу частину майбутньої вищої освіти. Дослідники, зайняті проблемами розвитку вищої освіти у світі характеризують цей феномен стрімкого входження на ринок освітніх послуг платформ, що реалізують масові відкриті онлайн курси, як "демократизацію вищої освіти".

Всі ці характеристики відрізняють університети, які стали родоначальниками цілої системи онлайн освіти у світі. У списку засновників Coursera Стенфордський університет, Принстонський університет, Університет штату Арізона, Університет штату Меріленд Коледж — Парк, Університет штату Іллінойс в Урбана-Шампейн. У списку засновників EDX Масачусетський технологічний інститут, Гарвардський університет, Бостонський університет, Каліфорнійський університет у Берклі.

Існує ряд тенденцій, які виявляються останнім часом особливо чітко в діяльності платформ онлайн-навчання.

Частка курсів, що викладаються англійською мовою, поступово скорочується, незважаючи на те, що основна частина платформ розміщена в англомовних країнах.

Аналітики вказують на кілька факторів, які вплинули на цю тенденцію: продовжується зростання неанглійських платформ, у тому числі за рахунок французької платформи Universite Numerique (FUN) та іспанської платформи Miriada X; платформи США, у тому числі Coursera, сьогодні орієнтуються на міжнародні ринки і розширюють свої пропозиції курсів іншими мовами, крім англійської; багато платформ оголосили про платність цілого ряду послуг, що реалізуються. Udacity та Coursera, крім оплати за сертифікати, пропонують ще низку платних послуг, пов'язаних із працевлаштуванням учнів, організацію тренінгів за конкретним запитом, підтвердженням статусу сертифікату з використанням брендів університетів, які організовують курси для майбутнього працевлаштування та кар'єрного зростання.

Іншою тенденцією у розвитку платформ є збільшення кількості учасників з боку великого бізнесу та використання освітніми платформами різних стратегій при виборі партнерів. Наприклад, одна з платформ EDX, що швидко розвивається, в даний час має в цілому 109 партнерів. Крім того, Coursera, EDX і Udacity, використовують різні стратегії щодо вибору партнерів. Бізнес-модель компанії Udacity побудована на співпраці з промисловими гігантами. В результаті Udacity не має аналогів освітніх програм з інформатики. Coursera робить ставку на провідні університети-партнери по всьому світу. Серед партнерів Coursera також Музей сучасних мистецтв, Американський музей природної історії, Національне географічне суспільство і Світовий банк.

EDX спеціалізується в науці, техніці, статистиці, медицині та співпрацює з елітними університетами та гуманітарними коледжами США та країн Азії, а також має партнерські відносини з Міжнародним валютним фондом та Фондом Linux. Таким чином "велика трійка" США — Coursera, EDX та Udacity зайнята конкретними областями знання та знаходяться на шляху спеціалізації.

Великий бізнес виявляє підвищену увагу до успішних освітніх платформ. Підприємства бізнесу вкрай зацікавлені у наукових розробках, спрямованих на залучення інновацій у виробництво та активно фінансують дослідження. Але запровадження наукових розробок вимагає постійного оновлення знань як працівників компаній-розробників, так і компаній, які купують ці нові продукти. З появою платформ, у бізнесу з'явилася можливість з успіхом реалізовувати освітні програми, спрямовані на постійне оновлення знань, у тому числі і для працюючого населення. В результаті реалізуються спільні освітні програми, які вигідні як освітнім платформам, так і підприємствам-розробникам нововведень. Така співпраця призводить до просування нових технологій у всьому світі.

Особливо це стосується тих країн, де платформи досягли істотних успіхів. Відбувається рух у бік цілеспрямованого збільшення фінансування науки підприємствами бізнесу у США, Китаї, країнах Європи. Великі компанії з реалізації онлайн навчання у світі сформувався внаслідок потреби суспільства у постійному оновленні знань. Розвиток науки є джерелом нових освітніх програм, які мають успіх на ринку праці. Невипадково, що саме в США, де протягом багатьох років не знижуються високі показники обсягу фінансових вкладень у науку, з'явилися компанії, які успішно реалізують освітні програми.

Цілком можна стверджувати, що масові відкриті онлайн курси (МВОК) — це добре розроблений бізнес проект, що блискуче реалізується. Тому відношення до широкого впровадження по всьому світу масових відкритих онлайн курсів, побудованих на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях, на перегляді виробленої університетами протягом століть технології навчання, не вдосконалюючи та розвиваючи, а змінюючи її, радикально перебудовуючи ринок освітніх послуг, має бути переглянута.

Платформи МВОК вносять радикальні зміни до існуючого порядку виробництва освітніх послуг, а саме: використовують нові технологічні процеси; змінюють організацію виробництва послуги та його матеріально-

технічне забезпечення; змінюють характер взаємодії між споживачами та виробниками освітньої послуги; задіюють нові ринки збуту; змінюють властивості освітньої послуги. Інакше кажучи, платформи МВОК здійснюють діяльність, яку раніше здійснювали заклади вищої освіти, але здійснюють її по-іншому.

На нашу думку, ми маємо справу з новою формою організації університету, яка може стати домінуючою в майбутньому, скорочуючи існуючі форми, змінюючи та руйнуючи їх під впливом інновацій, які з успіхом були апробовані на широкому колі споживачів у багатьох країнах світу. Розвиток системи вищої освіти може призвести до істотних трансформацій і стане причиною формування нової групи університетів, яка багато в чому збереже в собі існуючі форми, але виступатиме як єдине ціле з виробництвом та реалізацією освітніх послуг. Відмінною рисою такого співтовариства стане, ймовірно, така взаємодія, при якій кожна зі сторін приносить користь один одному і коли присутність партнера стає обов'язковою і необхідною умовою існування кожного з них.

Тому діючі університети можуть найближчим часом зіткнутися принаймні з двома проблемами: По-перше, вони повинні вирішити, як потрапити до МВОК-гри: або робити свої власні масові відкриті онлайн курси, де вони є конкурентоспроможними; або вступати в інтеграційні зв'язки з тими університетами, які здатні виробляти конкурентоспроможні онлайн-курси. По-друге, університети повинні зосередитися на підвищенні якості освітніх послуг, що надаються на основі безперервних наукових досліджень, тісної співпраці з підприємствами-роботодавцями, вивчення попиту ринків праці та освітніх послуг.

Тенденція 3. Розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі.

З часів, коли Бертон Кларк представив світові свою відому роботу "Система вищої освіти: академічна організація у крос-національній перспективі" [9], в якій ідентифіковані основні елементи системи вищої освіти та представлені відмінності між ними в різних країнах, минуло вже понад тридцять років. Цей аналіз було проведено тоді, коли "глобальні" перспективи були визначальним чинником розвитку вищої освіти ні з погляду ЗВО, ні з погляду держав.

За минулі десятиліття накопичилися соціальні, економічні, політичні та ідеологічні трансформації, удосконалювалися інформаційні комунікації, що зумовило зміну державної політики в галузі вищої освіти. Дослідники приступили до обговорення проблем нової ієрархії у світовому освітньому просторі [10]. Статусна ієрархія, ідентифікована Кларком, залишається незмінним атрибутом на ринку освітніх послуг, проте вона значно модифікувалася під впливом глобалізації та інтеграції, що потребує спеціального наукового дослідження.

На основі дослідження національних систем вищої освіти, проведеного групою вчених під керівництвом Б. Кларка у 1973—1980 роках, ним виділено явище статусної ієрархії. При цьому зазначалося, що в такому вигляді статусна ієрархія не зустрічається в жодній іншій сфері суспільної діяльності.

Кларк ідентифікував чотири типи статусної поведінки ЗВО у національному та міжнародному масштабах,

які, по суті, він пов'язував із можливостями працевлаштування, що виникають у випускника після його закінчення. Перший тип включав кілька ЗВО національної освітньої системи, які мають повної чи майже повної монополією на елітарність. Показовими прикладами служили університети Великобританії та Франції, наприклад, усім відомий Оксфорд, Сорбона, Бордо, Бірмінгем, Кембридж. Випускники цих ЗВО мали найвищі шанси гарного працевлаштування на ринку праці.

Другий тип статусної ієрархії був властивий, наприклад, американській та канадській системам. ЗВО не займали монополією елітарне становище в національній системі, але існувала група, яка мала особливу соціальну вагу та суспільну перевагу за належністю до певного типу установи. Наприклад, вісім університетів, ліги плюща (The Ivy League) мають статус вище, ніж решта.

Третій тип не передбачав диференціації на престижні та не престижні університети. Наприклад, в Італії фактично не було поділу за ознакою престижності. Випускники будь-якого з ЗВО отримували рівні права при працевлаштуванні, і отримували добру посаду після закінчення будь-якого університету. Серед державних ЗВО як приклади можна назвати університет Верони, серед приватних — Бокконі в Мілані.

Четвертий тип характеризується відсутністю будь-якої ієрархії між університетами, але передбачає, що університети мають вищий статус, ніж інші освітні установи, реалізують такі самі програми вищої освіти. Передбачалося, що рівень університетської освіти вищий, ніж, наприклад, у коледжах. Однак між університетами були відсутні статусні відмінності. Такий тип властивий системі вищої освіти Німеччини. Дослідники німецької національної системи вищої освіти зазначають, що між університетами немає боротьби за найкращих студентів [9].

Існували, на думку Кларка, також приховані форми монополізації статусу, які могли виявлятися в різних країнах у вигляді перехідних форм одного типу до іншого. Найбільш продуктивним для подальших досліджень систем вищої освіти є реалізований Б. Кларком підхід, коли статусна ієрархія виділяється на основі оцінки ЗВО як учасників складного світу відносин на міжнародному рівні. Це дозволяє сьогодні відстежувати процеси розвитку ЗВО у світовому освітньому просторі, що значно змінилося з того часу, коли автором вперше описані взаємини у крос-національній перспективі.

У сучасних умовах, коли скорочується або припиняється державне фінансування університетів, питання про їх статусну належність перетворилося на питання про місце на ринку освітніх послуг, а ЗВО все частіше функціонують у рамках багатомірної, багаторівневої та багатосторонньої парадигми [11]. Найбільш обговорювана проблема, пов'язана з майбутнім світового освітнього простору — створення "Університету для мільярда" (мається на увазі чисельність учнів) та його наслідки [12]. Університети для мільярда в даний час добре відомі у світі, вони пропонують якісні освітні програми і роблять це дешевше, ніж традиційні університети, використовуючи освітні платформи та технології онлайн навчання [12].

Існують різні точки зору щодо перспектив розвитку МВОК, проте цілком очевидно, що активізація діяль-

ності освітніх платформ посилює позиції на ринку іншого масового сервісу, який отримав назву "Кадрові пілососи". "Кадрові пілососи" — це масові організації найму, що здійснюють свою діяльність найчастіше за результатами освоєння освітніх програм на основі МВОК.

Використовувані МВОК технології дозволяють ідентифікувати та запозичувати найкращі таланти з різних країн для глобальних учасників ринку. Є всі підстави вважати, що поява МВОК істотно полегшує завдання для служб найму з урахуванням застосовуваних платформами технологій.

Іншим ефективним механізмом є формування великих інтеграційних структур університетської освіти на національному, регіональному та міжнародному рівнях, здатних конкурувати на світовому ринку освітніх послуг. Інтеграційна взаємодія, на нашу думку, є найважливішою характеристикою сучасного ринку освітніх послуг. Разом з тим, форми координації та взаємодії на ринку освітніх послуг у багатьох країнах найчастіше розглядаються в регіональному контексті, і залежать від ступеня участі університету в регіональній інтеграції та відповідності реалізованих освітніх програм умовам та напрямкам територіального розвитку.

Інтеграція ЗВО з підприємствами регіонів є лише частиною довгострокового процесу розвитку національних систем вищої освіти, що потребує суттєвих фінансових витрат, пов'язана з ризиками. Як показує практика, ЗВО найкраще вирішують ці завдання, створюючи спільні (між ЗВО) університетські партнерства, визначаючи одночасно потребу регіону в нових знаннях, що збільшує їхній внесок у процвітання регіонів та надає широкую можливість для розвитку національних систем вищої освіти в епоху глобалізації.

Академічне співтовариство за багатовікову історію свого існування нагромадило великий досвід між ЗВО співробітництва, форми якого спочатку виявлялися в обміні кращими академічними практиками, у взаємодії студентства, у спільних наукових дослідженнях. Таке співробітництво будувалося на добровільній основі між ЗВО окремих країн, найчастіше без участі держави та міжнародних організацій. Розвиток цих відносин призвів до залучення держав у ці процеси, розширення практики академічного обміну, розвитку мобільності та зміни моделі взаємодії від моделі співробітництва до моделі партнерства.

Однак останнім часом до цілей міжнародної інтеграції університетів, які традиційно полягали в обміні та поширенні досвіду з реалізації освітніх послуг, доступі до кращих практик наукових досліджень, у співпраці між викладачами та студентами, додалася інша мета — зміцнення позицій міжнародному ринку освітніх послуг. Південноафриканська Асоціація регіональних університетів, наприклад, була створена для об'єднання інституційних ресурсів у країнах Африки щоб конкурувати з інтеграційними спілками елітарних і престижних університетів промислово розвинених країн, які впевнено просуваються у бік створення глобальних університетів світу. Аналогічна Асоціація вищих навчальних закладів створена у Південно-Східній Азії з університетів країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Посилюються про-

цеси інтеграції і всередині національних систем вищої освіти різних країн.

Інтеграція університетів, що відносяться Кларком до елітарних і престижних, поява на цій основі глобальних гравців на ринку освітніх послуг, змушує політиків, регуляторів і лідерів національних систем вищої освіти, створювати міцні інтегровані структури всередині своїх країн, використовуючи жорсткі та м'які форми інтеграції: злиття, формування асоціацій, стратегічних альянсів, об'єднань.

Такі інтегровані структури повинні мати здатність конкурувати з потужними інтеграційними структурами, сформованими, зокрема, з університетів першого типу в класифікації Кларка. За даними Європейської асоціації університетів (EUA), протягом останніх років спостерігається різке посилення процесів інтеграції в національних системах вищої освіти. Реструктуризація через інтегрування визначена як важлива стратегічна мета університетів у всьому світі [13]. Наприклад, L. Portnoi та S. Bagley вказують на наступні стратегічні цілі, яким мають слідувати університети, прагнучи домогтися конкурентоспроможної позиції на ринку освітніх послуг: створення університетів світового рівня; б'єднання університетів; пріоритетність діяльності щодо забезпечення якості освітніх програм; інтернаціоналізація університетів; розширення транскордонної вищої освіти; створення регіональних альянсів [14].

Як видно, із шести пропонованих до реалізації цілей стратегічного розвитку п'ять пов'язані з процесами інтеграції. Створення університету світового класу доступне лише елітним ЗВО, які добре впізнаються на ринку, інші цілі так чи інакше пов'язані з об'єднанням ресурсів на національному, регіональному або міжнародному рівнях.

Слід очікувати, що університети онлайн освіти будуть реалізовувати освітні програми для задоволення потреб різних верств населення, у тому числі й дорогі програми елітарної освіти. Посилення явища статусної ієрархії змушує інші ЗВО вступати в інтеграційну взаємодію з різними суб'єктами ринку, а також формувати міцні спілки між собою для забезпечення власної конкурентоспроможності.

Міжнародними організаціями та урядами різних країн також всіляко заохочується створення інститутів міжнаціональної взаємодії установ вищої освіти, здатних забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому освітньому просторі вишів, які не мають ознак особливого статусу. Внаслідок такої взаємодії з'являються міжнародні консорціуми університетів, яким зусиллями ЗВО різних країн вдається вирішення складних завдань, що стоять перед світовою академічною спільнотою. Оскільки розвиток глобальної мережі вищої освіти несе за собою загрозу не лише посилення процесів "викачування" талантів, а й повної втрати ідентичності національних систем вищої освіти, то держави продовжуватимуть усіляко підтримувати процеси інтеграції в національних системах вищої освіти.

Ця підтримка має бути спрямована, на нашу думку, на інтеграцію навчальних закладів, які займаються підготовкою фахівців для задоволення широкого попиту на освіту та навчання. Ці університети здатні краще задовольняти потреби національних економік і самих

студентів, пропонуючи різні навчальні програми, звертаючись до вирішення завдань розвитку окремих територій, а не прагнучи високого статусу. Саме такі університети здатні забезпечувати ефективний та сталий розвиток економіки країни. У результаті на ринку освітніх послуг зароджуються структури, здатні здійснювати своєї діяльності у присутності ЗВО особливого статусу.

Складніше вирішити питання інтеграції ЗВО, які не прив'язані до конкретного галузевого сегменту, але і для цих установ існує безліч механізмів координації, що добре зарекомендували себе, які здатні забезпечувати високу конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг. До них ми відносимо, наприклад, різні типи злиття, які неминучі задля збереження життєздатності окремо взятих ЗВО, створення спілок.

ВИСНОВКИ

Найважливішим питанням для реалізації цих напрямів є пошук інструментів, здатних оцінювати поточний стан ЗВО, визначати майбутню модель та здійснювати перехід до її реалізації. Таким чином, під впливом глобалізації відбувається зміна систем вищої освіти та статусної ієрархії ЗВО, проте процеси інтеграції дають суттєві можливості всім (або більшості) університетам зайняти своє місце на ринку послуг вищої освіти.

Література:

1. Проктор Д. Изменение ландшафта исследований в международном образовании. Международное высшее образование. 2017. № 84. URL: <https://ihe.hse.ru/article/view/2967/2705> (дата звернення: 05.05.2022).
2. Hunter H. International (ization of) Higher Education at the Crossroads. Center for International Higher Education (CIHE). Number 78: Special Issue 2014. URL: <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/5796/5166> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Altbach P. G. and Knight J. (2006), "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities", NEA Almanac of Higher Education, Washington, DC: National Education Association, pp. 7—36.
4. Knight J. (2007), Internationalization: Three Generations of Crossborder Higher Education. Lecture delivered at the India International Centre on 15 February 2012 by Jane Knight. http://www.iicdelhi.nic.in/ContentAttachments/Publications/DiaryFiles/53511July-92012_IIC%20Occasional%20Publication%2038.pdf (дата звернення: 12.05.2022).
5. Knight J. (2007), "Crossborder Tertiary Education: An Introduction", in Crossborder Tertiary Education: A Way Towards Capacity Development, Paris: OECD, World Bank and NUFFIC. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6865/CrossborderTertiaryEducation.pdf?sequence=5> (дата звернення: 11.05.2022).
6. Стратегія маркетингу послуг з вищої освіти на міжнародному освітньому ринку на період до 2025 року. Проект МОНУ, Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2021/06/23/Strateg.market.posl.vishch.osv.docx> (дата звернення: 03.06.2022).
7. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. 21.01.2019. URL: <https://>

cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/ (дата звернення: 12.06.2022).

8. Онлайн та офлайн. Зміни, яких варто чекати у вищій освіті найближчим часом — експерт. 28 липня 2021. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lifestyle/onlayn-navchannya-yak-zmitsya-vishcha-osvita-u-2022-50173879.html> (дата звернення: 02.06.2022).

9. Кларк Б. Р. Система вищого образования: академическая организация в кросс-национальной перспективе / пер. с англ. А. Смирнова; нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики". М.: изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 360 с.

10. Coates H. & Thakur M. (2019) Frontier quality differentials in new higher education. Quality in Higher Education. URL: <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/295/Fronter%20Quality.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.05.2022).

11. Hazelkorn E. (2017) Rankings and higher education: reframing relationships within and between states. Published by the Centre for Global Higher Education, UCL Institute of Education, London WC1H 0AL. URL: <https://www.researchcghe.org/publications/working-paper/rankings-and-higher-education-reframing-relationships-within-and-between-states/> (дата звернення: 22.05.2022).

12. Lawton W. & Katsomitros A. (2012). MOOCs and disruptive innovation: The challenge to HE business models. London: The Observatory on Borderless Higher Education. URL: <https://www.obhe.org/resources/moocs-and-disruptive-innovation-the-challenge-to-he-business-models> (дата звернення: 22.05.2022).

13. Mok K.H. The Search for New Governance of Higher Education in Asia. International and Development Education Series. 2010.: <http://discoverarmenia.org/index.php/lib/download/asin=B01FEPR5LM&type=stream> (дата звернення: 25.05.2022).

14. Bagley S. Welcome to the Era of "Global Competition 2.0" The AAUP's Role in a Globalized, Competitive Higher Education Landscape. JANUARY 2016. https://www.nafsa.org/_/File/_/ti_january2016.pdf (дата звернення: 22.05.2022).

References:

1. Proctor, D. (2017), "Changing the research landscape in international education", *Mezhdunarodnoye vyssheye obrazovaniye*, [Online], vol. 84, available at: <https://ihe.hse.ru/article/view/2967/2705> (Accessed 5 May 2022).

2. Hunter, H. (2014), "International (ization of) Higher Education at the Crossroads", *Center for International Higher Education (CIHE)*, [Online], vol. 78, available at: <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/5796/5166> (Accessed 10 May 2022).

3. Altbach, P. G. and Knight, J. (2006), "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities", *NEA Almanac of Higher Education*, Washington, DC: National Education Association, pp. 7-36.

4. Knight, J. (2007), "Internationalization: Three Generations of Crossborder Higher Education", Lecture delivered at the India International Centre on 15 February 2012 by Jane Knight, [Online], available at: <http://www.iicdelhi.nic.in/ContentAttachments/Publications/>

[DiaryFiles/53511July92012_IIC%20Occasional%20Publication%2038.pdf](http://www.iicdelhi.nic.in/ContentAttachments/Publications/DiaryFiles/53511July92012_IIC%20Occasional%20Publication%2038.pdf) (Accessed 12 May 2022).

5. Knight, J. (2007), "Crossborder Tertiary Education: An Introduction", *Crossborder Tertiary Education: A Way Towards Capacity Development*, Paris: OECD, World Bank and NUFFIC, [Online], available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6865/CrossborderTertiaryEducation.pdf?sequence=5> (Accessed 11 May 2022).

6. Ministry of Education and Science of Ukraine (2021), "Project "Marketing strategy of higher education services on the international educational market for the period up to 2025", [Online], available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2021/06/23/Strateg.market.posl.vishch.osv.docx> (Accessed 3 June 2022).

7. cedos.org.ua (2019), "Ukrainian students abroad: data for the 2017 / 18 academic year", [Online], available at: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/> (Accessed 12 June 2022).

8. life.nv.ua (2021), "Online and offline. Changes to be expected in higher education in the near future - expert", [Online], available at: <https://life.nv.ua/ukr/lifestyle/onlayn-navchannya-yak-zmitsya-vishcha-osvita-u-2022-50173879.html> (Accessed 2 June 2022).

9. Klark, B. R. (2011), *Sistema vysshego obrazovaniya: akademicheskaya organizatsiya v kross-natsional'noy perspektive* [The Higher Education System: Academic Organization in a Cross-National Perspective], izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, Moskva, RF.

10. Coates, H. and Thakur, M. (2019) "Frontier quality differentials in new higher education. Quality in Higher Education", [Online], available at: <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/295/Fronter%20Quality.pdf?sequence=1> (Accessed 12 May 2022).

11. Hazelkorn, E. (2017) "Rankings and higher education: reframing relationships within and between states", Published by the Centre for Global Higher Education, UCL Institute of Education, London WC1H 0AL, [Online], available at: <https://www.researchcghe.org/publications/working-paper/rankings-and-higher-education-reframing-relationships-within-and-between-states/> (Accessed 22 May 2022).

12. Lawton, W. and Katsomitros, A. (2012) "MOOCs and disruptive innovation: The challenge to HE business models", London: The Observatory on Borderless Higher Education, [Online], available at: <https://www.obhe.org/resources/moocs-and-disruptive-innovation-the-challenge-to-he-business-models> (Accessed 22 May 2022).

13. Mok, K. H. (2010) "The Search for New Governance of Higher Education in Asia", *International and Development Education Series*, [Online], available at: <http://discoverarmenia.org/index.php/lib/download/asin=B01FEPR5LM&type=stream> (Accessed 25 May 2022).

14. Bagley, S. (2016) "Welcome to the Era of "Global Competition 2.0", *The AAUP's Role in a Globalized, Competitive Higher Education Landscape*, [Online], available at: https://www.nafsa.org/_/File/_/ti_january-2016.pdf (Accessed 22 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2022 р.